

УДК 37.01:355.233(477)

Олексій ТОГОЧИНСЬКИЙ,

*доктор педагогічних наук, доцент, Інститут післядипломної освіти
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Стаття присвячена характеристиці взаємодії учасників освітнього процесу як педагогічної умови формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції.

У статті розкрито значення для формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції належної організації педагогічної взаємодії, охарактеризовано умови, необхідні для максимального включення курсантів у процес формування соціально-професійних умінь.

Автор звертає увагу на важливість урахування індивідуальних, особистісних та професійних характеристик курсантів, а також організації спільної діяльності викладачів і курсантів на основі довіри та співробітництва.

Ключові слова: *соціально-професійні уміння, взаємодія, педагог, освітній процес, курсанти, майбутні офіцери поліції.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціально-професійні уміння є важливою складовою готовності офіцера органів внутрішніх справ до професійної діяльності. Вони забезпечують ефективне виконання соціальних ролей у професійному та криміногенному

середовищі, здатність до професійної і соціальної адаптації та самореалізації, спільної командної діяльності, а також конструктивне вирішення життєвих проблем і конфліктних ситуацій.

У документах, що регламентують професійну підготовку майбутніх офіцерів поліції особливого значення надається умінням правоохоронців будувати конструктивні відносини і спілкуватися з різними соціальними групами та верствами населення, застосовувати досвід соціальної взаємодії при вирішенні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, попереджувати і вирішувати конфлікти, бути толерантним і коректним у ситуаціях порушення громадського порядку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Соціально-професійні уміння є складним і міждисциплінарним поняттям, що обумовлює різноманітність напрямків їх дослідження. У зарубіжній науці дослідження соціальних умінь велися в рамках соціологічного (Є. Дюркгейм, Т. Парсонс, Г. Тард, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс) та комунікативного (Ю. Хабермас, А.-Н. Перре-Клемон, Д. Мід, П. Бергер, Т. Лукман) напрямів. Вчені одностайні щодо того, що соціально-професійні уміння сприяють успіху у налагодженню ефективної взаємодії в особистому та професійному житті на основі позитивного ставлення до себе та інших.

За радянських часів соціальні та професійні уміння досліджували в контексті вивчення вікових особливостей розвитку людини (Л. Виготський, П. Блонський, С. Рубінштейн, Д. Ельконін), процесу соціалізації особистості, як вищий рівень активності людини (Г. Андреева, А. Брушлинський, І. Кон, Ю. Ємельянов, Л. Орбан-Лембрик), у тісному зв'язку із спілкуванням, тобто в комунікативному аспекті (Ф. Бальцевич, І. Зимня, Ю. Караулов, О. Яшенкова), та як складову професійної компетентності (Є. Клімов, Н. Кузьміна, А. Маркова). Загалом педагоги одностайні, що високий рівень соціальних та професійних умінь є метою всіх виховних програм, тому що саме такі уміння дозволяють особистості відповідально діяти в соціумі, налагоджувати ефективну взаємодію з іншими людьми.

Окремі аспекти формування соціально-професійних умінь майбутніх представників правоохоронних органів в контексті дослідження проблеми професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів розглядали В. Лефтеров, С. Полторака, С. Сливка, І. Томків, Г. Яворська та ін., в контексті формування у майбутніх фахівців професійно значущих якостей – В. Балашов, І. Грязнов, О. Діденко, В. Зелений, І. Радомський, О. Тімченко, Т. Трегубенко, В. Ягупов та ін.

Учені одностайні щодо того, що для формування соціально-професійних умінь офіцерів важливе значення має створення розвиваючого освітнього середовища, що визначає зовнішні умови для соціально-професійних умінь й безпосередній педагогічний супровід цього процесу. У цьому контексті важливим завданням є визначення основних способів взаємодії учасників освітнього процесу як важливої педагогічної умови формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції.

Метою статті є характеристика взаємодії учасників освітнього процесу як педагогічної умови формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування соціально-професійних умінь ми розуміємо як сукупність дій, операцій і процедур, що інструментально забезпечують досягнення прогнозованого й діагностованого результату в умовах освітнього процесу вищих навчальних закладів МВС. Це впорядкована сукупність психолого-педагогічних методів, прийомів, засобів, змістовна техніка виконання, спільна діяльність учасників освітнього процесу для досягнення конкретною педагогічного результату – формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції. Процес формування соціально-професійних умінь передбачає професійну діяльність науково-педагогічного складу для створення психолого-педагогічних умов і надання можливостей для успішної соціалізації курсантів у ситуації освітньої взаємодії та подальшого професійного становлення.

За результатами аналізу наукової літератури (І. Дичківська, Г. Селевко, В. Сластьонін та ін.) [1, с. 70], до структури процесу формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів Національ-

ної поліції відносимо такі компоненти: змістовний та процесуальний. Змістовий компонент – це концептуальна система знань про інструментарій досягнення цілей, ефективності процесу навчання. До змістової (концептуальної) частини можна зарахувати постановку, максимальне уточнення, формулювання цілей, педагогічні умови та етапи.

Ідеться про формування у курсантів на основі відповідних знань емоційно-ціннісних орієнтацій, соціальних і психологічних умінь у правоохоронній сфері. Причому важливо забезпечити у майбутніх фахівців уміння здійснювати ефективну комунікацію і виконувати соціальні ролі у професійному та криміногенному середовищі, сформувати здатності до професійної і соціальної адаптації та самореалізації, спільної командної діяльності, допомогти набутти досвіду відповідального і конструктивного вирішення життєвих проблем та конфліктних ситуацій.

У свою чергу процесуальний (методичний) компонент – це вираження на практиці заздалегідь спроектованого процесу навчання: організація безпосередньої діяльності курсантів з формування соціально-професійних умінь. До нього можна віднести власне дидактичну систему, що включає зміст навчання, мотиваційне забезпечення діяльності, методи, організаційні форми, методичні прийоми, дидактичні засоби та визначення способів взаємодії учасників процесу.

З урахуванням цього можна стверджувати, що для формування у курсантів необхідних соціально-професійних умінь педагогічна взаємодія повинна виконувати такі функції: конструктивну (роз'яснення змісту матеріалу з питань соціально-професійних умінь та їх практичного застосування), організаційну (організація спільної діяльності, взаємної особистої зацікавленості до формування соціально-професійних умінь), комунікативно-стимулюючу (поєднання різних форм навчально-пізнавальної діяльності при формуванні соціально-професійних умінь), інформаційно-навчальну (показ значимості соціально-професійних умінь для професійної діяльності), емоційно-коригувальну (довірче спілкування) та контрольню-оцінювальну (організація контролю сформованості соціально-професійних умінь) [11, с. 388–389]. Таким чином при формуванні соціально-професійних

умінь через взаємодію викладач повинен досягати загальних цілей навчання, виховання та розвитку.

Загалом для формування соціально-професійних умінь між викладачами і курсантами мають бути такі відносини, які б сприяли самоствердженню особистості курсанта, створювали атмосферу психологічної захищеності, зниження внутрішнього емоційного напруження, передбачали взаємообмін окремими рольовими функціями, а також забезпечували комфортний стиль спілкування. Для цього у ланці “викладачі – курсанти” важливого значення слід надавати таким соціально-психологічним явищам, як сприйняття та взаєморозуміння. Ці процеси невіддільні від спілкування між ними. Спілкування має бути спрямоване на формування необхідних соціальних цінностей, професійно обумовлених соціальних умінь. Спілкування в процесі взаємодії має впорядковувати дії викладача і курсантів, стимулювати, координувати цей процес, сприяти формуванню позитивних відносин між ними.

У цьому випадку важливе значення має особиста підготовка викладача до взаємодії з курсантами. Ми беремо до уваги, що вибір стратегії і тактики поведінки викладача залежать від його спрямованості, від того, ким для нього є курсанти: “метою”, “засобом” чи “умовою”, від орієнтування на “розвиток” курсантів і на “результативність” діяльності. Ми підтримуємо позицію І. Беха про значення для організації відповідної взаємодії із суб’єктами навчання спрямованості особистості викладача. Учений зазначає, що головним для викладача має бути цінність служіння, яка означає, що основною життєвою цінністю є любов до дітей. І. Бех вважає, що саме цінність служіння відповідає сутнісній природі вчителя [2, с. 38].

Для нас також важлива думка О. Борисенко про рольовий репертуар викладача, яка здійснює педагогічний супровід формування соціально-професійних умінь. Дослідниця вважає, що у цій роботі важливо, щоб викладач виконував декілька функціональних ролей, зокрема фасилітатора (був для курсантів помічником, будував взаємодію з ними на основі щирості, відкритості й емпатії, розуміння й прийняття, довіри й співробітництва), модератора (організовував і керував групою роботою, спрямованою на вирішення проблеми,

сприяв відкритому обміну думками), тьютора (був консультантом-помічником, спрямовував курсантів на розкриття їх внутрішніх резервів), супервізора (здійснював супровід, тобто супервізію, проектної роботи) та медіатора (здійснював супровід формування культури конструктивної поведінки курсантів при виникненні конфліктів, надавав допомогу сторонам конфлікту для прийняття необхідного рішення [4, с. 28]). Такі ролі викладача дозволяють застосовувати ті технології й методи навчання та виховання, що акцентують увагу на розвитку суб'єктності курсантів, будувати взаємодію з курсантами на основі щирості та співробітництва.

Важливою передумовою налагодження ефективної взаємодії із курсантами є вдосконалення стилю спілкування викладача з курсантами. Стили педагогічного спілкування можуть бути позитивними і негативними (В. Кан-Калик). Позитивні будуються на основі захопленості спільною діяльністю і на основі дружньої прихильності. У них взаємодію викладач – курсант можна розглядати як двосторонню взаємодію – суб'єкт – суб'єкт, що передбачає активність обох сторін. Деколи допустимий і стиль спілкування-дистанція, тому що викладач і курсант займають різні соціальні позиції. Негативні стилі спілкування – це спілкування-заякування, спілкування-загравання і спілкування-перевага. Вони орієнтовані на суб'єкт-об'єктні відносини. У них переважає позиція викладача, який вважає курсантів об'єктами свого впливу.

Стиль спілкування визначають також горизонтальні і вертикальні потоки інформації. Зокрема, в авторитарному стилі переважають потоки “зверху – вниз”, що забезпечує пасивну позицію курсантів. У демократичному стилі переважає позиція рівності й прагнення до співробітництва [3, с. 141]. Демократичний стиль спілкування сприяє встановленню доброзичливої атмосфери в навчальних групах і високому емоційному контакту при формуванні соціальної компетентності та протягом усього навчання.

Ми підтримуємо позицію Н. Волкової та вважаємо, що для формування у курсантів соціально-професійних умінь педагогічне спілкування слід будувати на суб'єкт-суб'єктному рівні. Для цього важливо насамперед виробляти особистісну орієнтацію учасників спілку-

вання, тобто здатність бачити й розуміти співрозмовника, дотримуватись рівності психологічних позицій. Йдеться про недопустимість домінування педагога в спілкуванні, педагог повинен визнавати право курсанта на власну думку, власну позицію з різних питань соціальної взаємодії. Викладач також повинен бути готовим прийняти погляди курсантів, спілкуватись за законами взаємної довіри, відходити від суто рольової позиції вчителя [4, с. 28]. Важливо, щоб викладач був налаштований на особистісно орієнтоване спілкування, був відкритим, доступним, надавав курсантам можливість висловлювати свої думки і почуття.

Ми беремо до уваги позицію вчених Н. Волкової, Г. Михальської [4–5] про те, що найкращим засобом досягнення високого рівня взаєморозуміння та співробітництва у спілкуванні є діалог. Так, Н. Волкова, розглядаючи педагогічний діалог як дію в педагогічному процесі, що дає змогу кожному партнерові самовиразитись у спілкуванні, найважливішими його ознаками називає відвертість, гуманність, толерантність, доброзичливість, спільне бачення суб'єктами взаємодії ситуації, взаємну спрямованість на розв'язання проблеми, активність, за якої кожен не тільки відчуває вплив, а й сам впливає на співрозмовника, готовність прийняти іншу точку зору, рівність психологічних позицій викладача і курсантів, взаєморозуміння [5, с. 30]. Саме діалог дозволяє формувати почуття “ми”, підтримувати єдність поглядів (усуває бар'єри, об'єднуючи співрозмовників для досягнення спільної мети), встановлювати особистісний контакт, пізнавати внутрішній стан курсантів, досягати взаєморозуміння.

Для успішного ведення діалогу, зазначає дослідниця проблем риторики Г. Михальська, викладач повинен уміти переносити фокус своїх інтересів та уваги з себе самого на свого партнера і тему діалогу. Г. Михальська пропонує для цього розрізняти специфіку “закритої” і “відкритої” людини. “Закрита” людина, на думку дослідниці, відрізняється від “відкритої” тим, що не вміє зосередитися на тому, що не є нею, зацікавитися іншим та іншими [5, с. 383]. Г. Михальська вважає, що викладач повинен використовувати установки людини “відкритого” типу, при якій головною цінністю є співрозмовник і тема розмови,

немає ієрархії між співрозмовниками (відносин переваги), а головною стратегією є стратегія не боротьби, а рівноправного співробітництва [5, с. 383].

Отже, велике значення для формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції має організація взаємодії між викладачами і курсантами, на що впливають спрямованість викладача, стиль його спілкування, рівень сформованості в нього педагогічної культури і педагогічної техніки. Цим обумовлена велика увага у процесі формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції до такої педагогічної умови як підтримання сприятливого для формування соціально-професійних умінь соціально-психологічного середовища під час освітнього процесу та забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і курсантів як основи для наслідування соціально-доцільної поведінки при виконанні завдань професійної діяльності.

Висновки. Отже, для формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції велике значення має організація педагогічної взаємодії. Для удосконалення взаємодії викладачів і курсантів протягом усього освітнього процесу у вузі, викладач на основі індивідуального підходу повинен створювати умови, які б сприяли максимальному включенню курсантів в процес формування соціально-професійних умінь.

Для цього важливо також зазначити, що для організації ефективної взаємодії між викладачами та курсантами важливе значення має чітке визначення позиції сторін, урахування їх індивідуальних особливостей, рівня розвитку курсантів і ступеня актуалізації їх особистісних потенціалів. Цим самим буде забезпечено виконання таких педагогічних умов, як урахування індивідуальних, особистісних та професійних характеристик курсантів при формуванні у них соціально-професійних умінь. Обґрунтування цих педагогічних умов становить перспективу подальших наукових розвідок окресленої проблеми.

Перспективами подальших наукових розвідок у даному напрямі також є визначення основних напрямів педагогічного впливу з метою формування соціально-професійних умінь майбутніх офіцерів поліції на окремих етапах їх навчання у вищому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
3. Громкова М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности : учеб. пособие для вузов / М. Т. Громкова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.
4. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с. – (Альма-матер).
5. Михальская А. К. Риторика / А. К. Михальская. – 4-е изд., стер. – М. : Дрофа, 2007. – 491 с.

Тогочинський А. Н. Организация взаимодействия участников образовательного процесса как педагогическое условие формирования социально-профессиональных умений будущих офицеров полиции

Стаття посвящена характеристике взаимодействия участников образовательного процесса как педагогическому условию формирования социально-профессиональных умений будущих офицеров полиции.

В статье раскрыто значение для формирования социально-профессиональных умений будущих офицеров полиции надлежащей организации педагогического взаимодействия, охарактеризованы условия, необходимые для максимального включения курсантов в процесс формирования социально-профессиональных умений.

Автор обращает внимание на важность учета индивидуальных, личностных и профессиональных характеристик курсантов, а также организации совместной деятельности преподавателей и курсантов на основе доверия и сотрудничества.

Ключевые слова: *социально-профессиональные умения, взаимодействие, педагог, образовательный процесс, курсанты, будущие офицеры полиции.*

Tohochynskyi O. N. **Organization of cooperation of educational process participants as essential condition for developing social and professional skills in prospective police officers**

The article features characteristics of cooperation of educational process participants as essential pedagogical condition for developing social and professional skills in prospective police officers.

The article substantiates the importance of proper organization of pedagogical cooperation for developing social and professional skills, the conditions necessary for involvement of cadets into process of developing social and professional skills.

The author interprets the process of developing social and professional skills as a set of actions, operations, procedures and an arranged array of psychological and pedagogical methods, techniques, means, interaction of participants of educational process with the aim of achieving certain pedagogical effect – developing social and professional skills in prospective police officers. The process requires professional activity of teaching staff aimed at creating psychological and pedagogical conditions and providing opportunities for successful socialization of cadets in educational cooperation and further professional growth.

It is noted that for development of social and professional skills in cadets pedagogical cooperation serves the following functions: constructive, organizational, encouraging communication, informational and educational, emotional corrective, checking and evaluating. The important precondition of establishing effective cooperation with cadets is improvement of communication style of the instructor with cadets.

The author highlights the importance of taking into consideration individual, personal and professional characteristics of cadets as well as organization of interaction between instructors and cadets on the basis of trust and cooperation.

Keywords: *social and professional skills, interaction, instructor, educational process, cadets, prospective police officers.*